

ב"ה

עוֹמֵק הַפֶּשֶׁט עיונים ברצ"י

פ' מקץ

על פי 'לקוטי שיחות' כרך כ

להערות, הארות ו'הקדשות'
ולהצטרפות לרשימת התפוצה
אנא לפנות לדוא"ל
riz@neto.bezeqint.net

או לטלפון

08-6882799 / 050-4125205

© כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

א

"וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב" (מא, נ), ומפרש רש"י: "מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון" - ביאור הדיוק "מכאן", שנתכוון לשלול לימוד ממקום אחר / יוסף לא היה בצער, ולכן לא שייך בו האיסור שמצינו בנח (רש"י נח ז, ז) ששם נאסר "מפני שהעולם שרוי בצער" / לשיטת רש"י האיסור אינו מפני הצער שלמטה אלא מפני הסימן שמלמעלה

ב

בפסוק נאמר (מא, נ) "בטרם תבוא שנת הרעב", לשון יחיד - אולם רש"י נוקט "שאסור לאדם.. בשני רעבון", לשון רבים / לשיטת רש"י האיסור הוא דוקא כשיש כמה שנים של רעב, וזה פשר ההבדל בין יוסף ללוי (ולכן גם יצחק שימש מטתו בשנת רעבון)

**”וּלְיוֹסֵף יָלַד שְׁנַי בָּנִים בְּטָרַם תְּבוּא שְׁנַת הָרָעָב
אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אֶסְנַת בַּת פּוֹטִי פְּרַע פַּהֵן אוֹן” (מא, ג)**

-רש"י-

בטרם תבוא שנת הרעב - מכאן שאסור
לאדם לשמש מטתו בשני רעבון:

רש"י מפרש שאיסור זה למדים "מכאן" - מפסוק זה, אמנם במדרשי חז"ל¹ מצינו שהביאו פסוק דידן כמקור, אך הוסיפו והביאו ראייה מוקדמת יותר, ממה שנאסר נח בעת המבול:

"כשנכנס לתיבה, נאסר לו פריה ורביה. הדא הוא דכתיב 'ובאת אל התיבה אתה ובניך' - לעצמך, 'ואשתך ונשי בניך' - לעצמן. כיון שיצא התיר לו, הדא הוא דכתיב 'צא מן התיבה אתה ואשתך בניך ונשי בניך' .. בשעה שאתה רואה חסרון בא בעולם - עשה אשתך גלמודה".

ומשמע לכאורה, שתוכן האיסור הוא "שאינו בדין שכל העולם בצער - והוא בנחת ויעשה מה שלבו חפץ"². ולפי זה "שני רעבון" לאו דוקא, אלא הוא הדין לכל זמן שבו העולם שרוי בצער³.

1. בירושלמי (תענית פ"א ה"ו) ובמדרש רבה (ב"ר פל"א, יב. פל"ד, ז).

2. מלאכת הקודש על רש"י כאן.

3. וכן נפסק להלכה ברמ"א או"ח סי' רמ"ב, ד"הוא הדין בשאר צרות שהם כרעבון".

ומעתה מובן ששתי הראיות מתאימות הן, גם מנח שנאסר בפריה ורביה בזמן המבול, וגם מיוסף שהקדים ללדת לפני "שנת הרעב".

ברם, מזה שרש"י מדייק "מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון" - מובן שלפי דרכו, דרך הפשט, האיסור נלמד דוקא "מכאן" (מיוסף) ולא מנח (וזה גופא מה שנתכוון בהוספת התיבה "מכאן" - לשלול מה שהיינו חושבים ללמוד זה ממקום אחר), וכדלקמן.

נח הצטער, יוסף לא

ביאור הענין:

זה שנח נאסר לעסוק בפריה ורביה בתיבה, נכון גם לפי "פשוטו של מקרא", כמו שכתוב: "ויבוא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה מפני מי המבול", ומפרש שם רש"י: "האנשים לבד והנשים לבד, לפי שנאסרו בתשמיש המטה" - ורש"י מבאר הטעם לאיסור זה: "מפני שהעולם שרוי בצער".

אך (בדרך הפשט) אין להשוות מה שהיה אצל נח, למה שמצינו כאן אצל יוסף - כי:

אצל נח, הוא עצמו היה "שרוי בצער". והיינו, שבדברי רש"י "שהעולם שרוי בצער" כוונתו (לא להיצורים שמחוץ להתיבה, שהם נמחו ואינם במציאות כלל, אלא) ל"העולם" שניצל מהמבול ונמצא בתוך התיבה, שחייהם שם לא היו בריווח אלא "בצער", ונכללו בזה נח ובני משפחתו שהיו כולם "שרויים בצער" בהיותם סגורים בתוך התיבה.

ואם כן, מנח אפשר ללמוד רק שכאשר יש מצב בעולם של "צער", חל איסור זה על מי שנמצא בתוך ה"צער"; אבל אי אפשר ללמוד משם איסור כללי לכל אדם "בשני רעבון" -

וזהו החידוש הנלמד מיוסף דוקא, שהוא לא היה "שרוי בצער", שהרי אף בזמן הרעב היה ליוסף כל צרכו ולא חסרה אצלו תבואה, ואף על פי כן נאסר, מפני המצב של "שני רעבון" ששרר בעולם בכללותו⁵.

סימן עליון

והנה, מלשון רש"י "מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון" - בשינוי גמור מלשונו בפרשת נח, ששם כתב "שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער" - משמע שכוונתו לאיסור חדש לגמרי. והיינו, שאין הכוונה שמחמת צער הציבור צריך גם היחיד שאינו מצטער לשתף עצמו עמהם, אלא זהו גדר חדש ומיוחד הנובע מעצם הזמן של "שני רעבון".

ונראה לבאר, שאיסור זה אינו מחמת צער הבריות - אלא בהתאם לאופן ההנהגה מלמעלה:

כאשר ההנהגה מלמעלה היא באופן שיש "רעב" בעולם, והיינו שבעוד המצב הרגיל בעולם הוא ש"כל ימי הארץ זרע וקציר .. לא ישבותו"⁶ - הרי עתה יש הנהגה שונה שהיא היפך ישובו של עולם;

ובכן, במצב כזה שבו ההנהגה מלמעלה אינה בסדר הרגיל של ישובו של עולם - נדרש האדם למטה לנהוג בהתאם לזה, ולכן אין לו לעסוק בזמן זה בישובו של עולם ובאופן של "פרו ורבו ומלאו את הארץ".

וזהו הטעם (בדרך הפשט) לזה ש"אסור לשמש מטתו בשני רעבון", גם למי שאינו בצער וברעב (וכיוסף כאן, שהיה לו כל צרכו) - מכיון שהנהגת הקב"ה בזמן זה היא באופן של "רעב" דוקא.

5. וראה גם מלאכת הקודש על רש"י כאן.

6. נח, ח, כב..

עומק הפשט – עיונים ברש"י

[וכעין זה הוא במדרש תנחומא נח⁷: "שלא יהא הקב"ה עוסק בחורבן העולם והוא בונה".
ובמתנות כהונה⁸: "כיון שהקב"ה מתעסק בחורבן העולם - לא יתעסק האדם ביישובו".

אמנם שם מבואר דבר זה (גם) לגבי האיסור של נח לשמש בתיבה, ואילו לפי רש"י (בדרך הפשט) זה מתאים **דוקא לגבי יוסף** ולא לגבי נח, וכדלקמן בפנים].

לבנות עולם מתוקן

אך לפי זה יש להקשות - לאיך גיסא:

לאחר שלמדים אנו "מכאן" (לשיטת רש"י) שיש איסור עצמי לעסוק בפריה ורביה, בזמן שההנהגה מלמעלה היא באופן של היפך ישובו של עולם - מדוע לא נפרש כן גם לגבי נח?

כלומר: מדוע לגבי נח תלה רש"י את האיסור בזה "שהעולם שרוי בצער", צער הבריות, ולא פירש שהוא מפני שבעת ההיא - זמן המבול - היתה ההנהגה מלמעלה באופן של "חורבן", ולכן נאסר נח לעסוק בבנין ובפריה ורביה?

אך יש לחלק בפשיטות, שהמבול אינו דומה לסתם "שני רעבון", מכיון שהמבול בא (באופן ברור וגלוי) בתורת עונש לדור המבול שהשחית דרכו -

ומעתה, המבול אינו מוכיח שהזמן דורש "הפסקה" בבנין העולם בכלל, ואדרבה: כאשר רואים שמי שהשחית דרכו נענש ונאבד מן העולם, מתבקש הדבר שהצדיקים שנתרו בעולם יוסיפו אומץ ב"בנין" עולם מתוקן כדבעי מתוך הטבת דרך⁹.

7. יא. ועד"ז תנחומא באבער יז.

8. לב"ר פל"א שם (בשם הרקנטי).

9. וראה רש"י בראשית ד, כד-כה.

ולכן שם פירש רש"י שאיסור התשמיש לא היה מחמת עצם הזמן (וההנהגה מלמעלה), אלא מפני שבפועל "העולם שרוי בצער", כולל נח ובניו עצמם.

לא מתאים!

והנה לפי דרכנו, יש להוסיף ביאור בלשון הכתוב כאן - "וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב":

לכאורה, האיסור הוא במעשה הזיווג, "לשמש מטתו בשני רעבון"¹⁰;

אמנם בלשון הכתוב מודגש שההולדה של בני יוסף היתה "בטרם תבוא שנת הרעב", והיינו, שיוסף הקדים עצמו יותר מתשעה חדשים לפני התחלת הרעב, באופן שגם הלידה של בניו היתה בשנים כתיקונן.

ולפי האמור, מובן הדבר היטב:

כיון שטעם האיסור הוא משום שההנהגה מלמעלה מוכיחה שאין זמן ה"רעב" מתאים לעסוק בפריה ורבייה ובישובו של עולם - מובן שהדברים אמורים (לא רק בנוגע למעשה הזיווג, אלא) גם בנוגע ללידה עצמה, שאינו מתאים שיוולדו הילדים בזמן זה.

[אלא שבפועל היה שייך דבר זה דוקא ביוסף, שהוא ידע בבירור על כך שעומדים להגיע שני רעבון, ויכול היה להקדים יותר מתשעה חדשים קודם לכן כדי שתהיה הלידה לפני שיתחיל הרעב;

ואילו לדורות, באנשים כערכנו שאין אנו יכולים לדעת מראש בכגון דא - האיסור מתחיל רק לאחר שהגיעו בפועל ה"שני רעבון", וקודם לכן אין להימנע מפריה ורבייה על סמך חששות בעלמא, כפשוט].

10. ובפשטות הוא משום שיש בזה תענוג ואינו ראוי כשהעולם בצער. וראה דברי דוד על רש"י כאן.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

ויש להוסיף ולציין, שביאור זה בשיטת רש"י בדרך הפשט מתאים הוא להמבואר בענין זה בתורת הסוד - בספר הזהר בפרשתנו¹¹, וראה בהמבואר בלקוטי לוי יצחק לשם¹².

ולתוספת ביאור בענין זה - ראה להלן סימן ב.

(חלק כ - מקץ א)

11. רד, א.

12. לקוטי לוי"צ לזהר ח"א ע' קפד-ה; לזהר ח"ב ע' מח.

”וּלְיוֹסֵף יָלַד שְׁנַי בָּנִים בְּטָרַם תְּבוּא שְׁנַת הָרַעֲב
אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אֶסְנַת בַּת פְּוֹטִי פְּרַע כְּהֵן אֹזֶן” (מא,
ג)

-רש"י-

בטרם תבוא שנת הרעב - מכאן שאסור
לאדם לשמש מטתו בשני רעבון:

מקור דברי רש"י אלו הוא בגמרא¹³, והקשו התוספות על אתר:

בסדרה הבאה, פרשת ויגש, מספר הכתוב אודות ירידת יעקב ובני משפחתו למצרים, והיה זה בסיום השנה השניה לשני הרעב - וכמו שאמר יוסף לאחיו¹⁴: "כי זה שנתיים הרעב בקרב הארץ, ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר"¹⁵.

והנה, בעת כניסתם למצרים נולדה ללוי בתו יוכבד, וכמו שמביא רש"י¹⁶ שבזה מיושב כיצד הגיעו ל"שבעים נפש" - שמספר זה הושלם על ידי "יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר, שנאמר 'אשר ילדה אותה ללוי במצרים', לידתה במצרים ואין הורתה במצרים".

13. תענית יא, א.

14. מה, ו.

15. אמנם למעשה הפסיק הרעב אז, וכמו שכתב רש"י שם בהמשך הפרשה (מו, יט): "מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב".

16. ויגש מו, טו.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

והיינו, שיוכבד נולדה במצרים, אבל הורתה - כתשעה חדשים קודם לכן - היתה בארץ ישראל.

ובכן קשה - כיון שיוכבד נולדה בסיום השנה השניה לרעב, איך יתכן שנתעברה בה אמה, אשת לוי, בעיצומה של "שנת הרעב"? הרי "אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון!"

ותירצו התוספות, שמה שגזהר יוסף בזה היה ממדת חסידות בלבד ואינו איסור ממש.

ובמפרשים האריכו לדון בזה, שהרי הגמרא סתמה שהדבר "אסור", ומשמע שהוא איסור גמור.

ועוד זאת, שאפילו אם נאמר שהוא ממדת חסידות בלבד - עדיין יקשה כיצד אפשר לומר ש"לוי לא היה חסיד"! הרי העידה עליו התורה¹⁷ 'לאיש חסידך', כי הוא היה חסיד שבשבתים!¹⁸

"אסור" – אז אסור!

יש שיישבו, שללוי הותר גם בשנת הרעב - כיון שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה, כי היו לו רק בנים ולא היתה לו בת.

ובבית יוסף¹⁹ הקשה על זה: "אם כן, גם יוסף היה מותר לשמש, שלא היתה לו בת!"

17. ברכה לג, ח.

18. לשון אור החיים כאן.

19. לטור אורח חיים סימן תקעד.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

[יש שלמדו²⁰, שליוסף אכן היתה בת. ואף שלא מצינו בכתוב שנזכרה בת ליוסף, הוכיחו כן ממה שאמרו השבטים ליוסף²¹: "למה היה לך לשאול כל אלה, בתך היינו מבקשים"!]?

אמנם במפרשים אחרים דחו דבריהם, וביארו שאין הכוונה שאכן היתה ליוסף בת בפועל, ורק אורחא דלישנא נקט²²].

והדרא קושיא לדוכתא: מה בין לוי ליוסף, ולמה יוסף נזהר ועסק בפריה ורביה "בטרם תבוא שנת הרעב", ואילו לוי לא נמנע גם בתוך שנת הרעב?

והנה הרבה חילקו במפרשים באופנים שונים, אמנם כדרכנו יתבאר הענין בדרך הפשט, דרכו של רש"י בפירושו על התורה.

ובכן, רש"י כאן סותם ואומר "שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון", ומובן מלשונו שהוא איסור גמור וכולל, וגם מי שלא קיים עדיין פריה ורביה בכלל האיסור²³;

אך לאידך גיסא, השאיר לנו רש"י "פתח" ליישב הנהגת לוי שלא נמנע מלשמש, והוא בדיוק לשונו בסוף דבריו - "שני רעבון", כדלקמן.

תמרוד ברוד

לשון הכתוב היא "וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב", בלשון יחיד - אמנם רש"י משנה ונקט (כלשון הגמרא) "מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון" לשון רבים.

20. עיון יעקב לע"י תענית שם.

21. הובא ברש"י ויגש מד, יט.

22. ראה פתח עינים להחיד"א תענית שם. כלי חמדה ריש פ' ויגש.

23. וראה לעיל סימן א, שנתבאר בארוכה שלשיטת רש"י זהו איסור עצמיי מצד הזמן, ולכן גם מי שאינו בתוך צער הרעב עדיין אסור הוא מחמת המצב הכללי בעולם, עיי"ש.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

ויש לומר שדיוק מכוון יש בזה, שאליבא דרש"י - לפי "פשוטו של מקרא" - האיסור הוא דוקא כשיש "שני רעבון" לשון רבים, כמה שנים רצופות, ואינו חל כשיש רק "שנת רעב" אחת.

[בדרך ההלכה אינו כן, ואכן בטור ושולחן ערוך²⁴ הלשון היא "בשנת רעבון" - לשון יחיד, להשמיענו שגם בשנה אחת של רעב אסור²⁵; ומכל מקום, דברינו כאן הם לפי דרך הפשט, "פשוטו של מקרא"].

והענין בזה:

טעם האיסור בעת רעב, הוא מכיון שזמן זה אינו מתאים לפריה ורביה - כי הרעב הוא סימן מלמעלה שעתה אינו זמן של בנין והוספה בישובו של עולם, אלא נדרשת "עצירה" ו"הפסקה" בבנין העולם.

[ובלשון חז"ל²⁶: "שלא יהא הקב"ה עוסק בחורבן העולם - והוא בונה". וראה בארוכה לעיל סימן א, עיין שם].

וכיון שטעם האיסור הוא משום שההנהגה מלמעלה מוכיחה שאין זמן ה"רעב" מתאים לעסוק בפריה ורביה ובישובו של עולם - מובן שהוא חל דוקא כאשר יש כמה שנים של רעב:

כאשר יש "רעב" בשנה אחת, אירע חידוש ולא צמחה התבואה כו' - הרי "אין לך בו אלא חידוש", ויתכן שאירע זה מסיבה צדדית ומיוחדת השייכת בשנה זו בפרט, ואין להוכיח מזה שההנהגה הכללית מלמעלה היא עתה באופן של "הפסקה" ו"עצירה";

וזהו שמדייק רש"י שהאיסור הוא "בשני רעבון", לשון רבים - כאשר הרעב נמשך זמן רב, כתקופה שלימה, שאז מוכח שאין זה מסיבה צדדית אלא הנהגה מיוחדת של

24. אורח חיים סימן תקעד.

25. אך להעיר שברמב"ם הל' תעניות פ"ג ה"ח כתב "בשני רעבון" - כלשון הש"ס.

26. מדרש תנחומא נח יא. וראה מאירי תענית שם.

הקב"ה בעולמו באופן של "רעב", ודוקא אז הוא ראייה ברורה להאדם שגם הוא מציידו אינו צריך לעסוק בפריה ורביה.

עוד לא "שנתיים ימים"

ומעתה יבואר בפשיטות ההבדל בין יוסף ללוי:

יוסף ידע באופן ברור שבאה עכשיו תקופה שלימה של "שני רעבון", ואין זה בדרך אקראי אלא שכן היא ההנהגה האלוקית עתה למשך זמן ארוך, וכדבריו לפרעה: "את אשר האלקים עושה .. שבע שני רעב"²⁷.

ולכן נאסר עליו לעסוק בפריה ורביה מהיום הראשון של "שנת הרעב", ויתירה מזו: יוסף התכונן מראש באופן שגם לידת ילדיו בפועל היתה עוד "בטרם תבוא שנת הרעב"²⁸;

אולם לוי לא ידע מכל זה. ואף שמסתבר שהתפרסם הסיפור אודות חלום פרעה ופתרונו, לא היה ללוי טעם לחשוב שיש לזה יסוד בר-סמכא. ואדרבה, הרי מה שנודע בעולם הוא שחכמי פרעה לא הצליחו לפתור החלום ורק "נער עבד"²⁹ הוא שאמר פתרון זה - ואיך יסמוך לוי על דבריו של נער עבד לבטל ציווי השם של "פרו ורבו"!

ואף לאחר שהתחיל הרעב בפועל, הרי כל עוד לא נשלמו (לפחות) שנתיים רעב, סבר לוי שאין זה אלא מאורע אקראי וצדדי, עדיין לא היתה כאן "חזקה" של "שני רעבון" (ואף שהתפרסם בעולם חלום פרעה בדבר "שבע שני רעב" - סבר לוי שאין לדקדק בזה, שהרי "אין חלום בלא דברים בטלים"³⁰).

27. מקץ מא, כה ואילך.

28. ראה לעיל סימן א.

29. מקץ מא, יב.

30. כדברי רש"י וישב לו, יו"ד.

ומיושב כיצד הותר ללוי לעסוק בפרייה ורבייה בתחילת השנה השניה לרעב, כי עדיין לא היה ברור שיש כאן תקופה שלימה של "שני רעבון", ואי אפשר לבטל הציווי "פרו ורבו" מפני ספק וחשש.

ולפי דרכנו מיושב גם מה שהקשו כמה מהמפרשים שאצל יצחק אבינו מצינו ש"יצחק מצחק את רבקה אשתו", "משמש מטתו"³¹, ולפי פשט הכתובים היה זה בזמן של "רעב בארץ"³²;

כי שם היתה זו שנה אחת בלבד של רעב, וכדיוק לשון רש"י שם³³: "שנת רעבון", ובזה אין איסור (בדרך הפשט), ודו"ק.

(חלק כ - מקץ א)

31. תולדות כו, ח ורש"י שם.

32. תולדות כו, א.

33. תולדות כו, יב.

לעילוי נשמת
מרת שיינדל
ב"ד יעקב יוסף ע"ה
רייצעס
גלב"ע ה' טבת תשנ"ד
*
תנצב"ה